

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 18^{ΗΣ} ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1983

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΥ

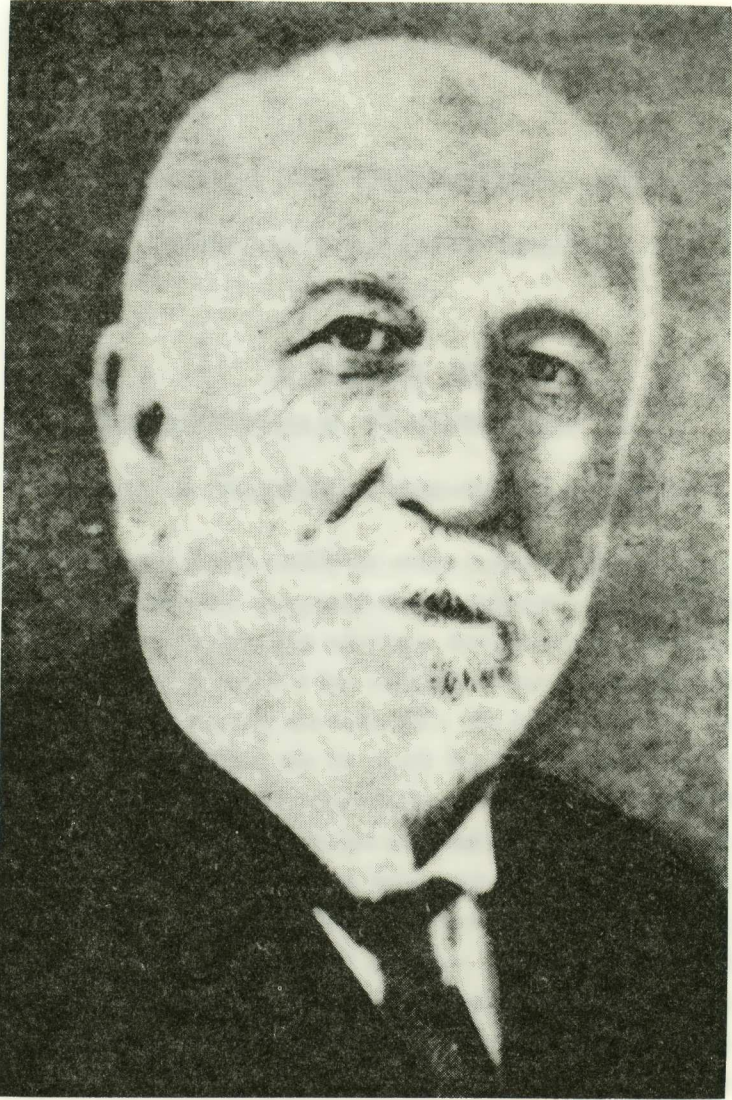
Η ΠΛΑΚΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ Κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ. ΛΟΥΡΟΥ

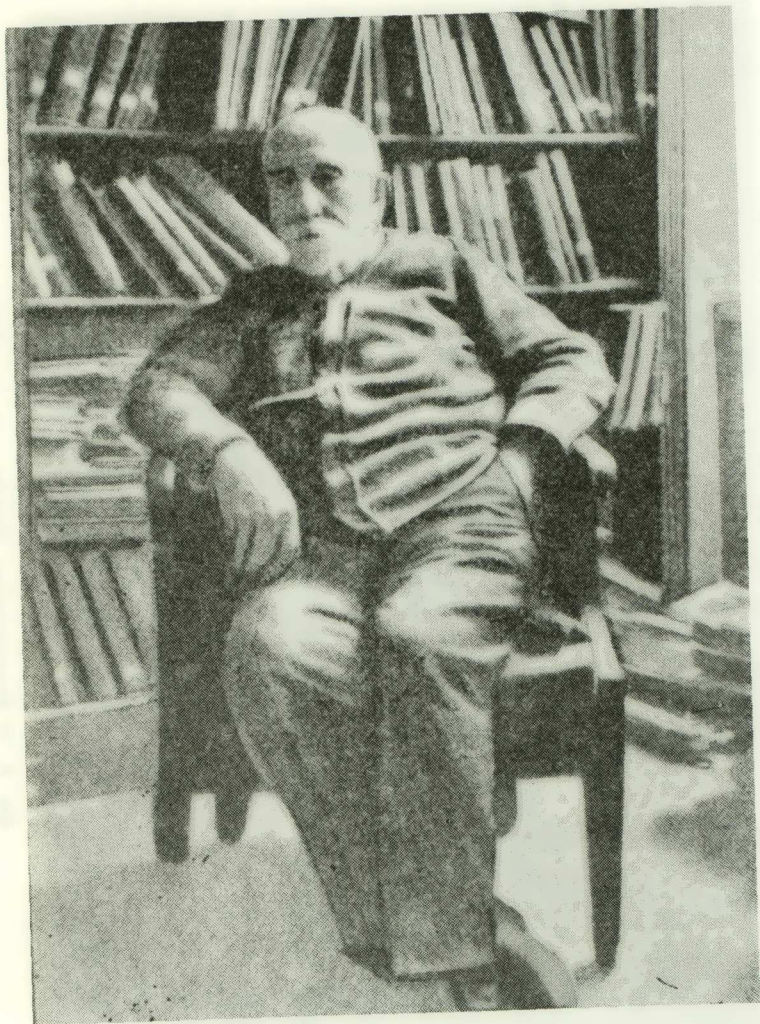
Τὸν Δημήτριο Γρ. Καμπούρογλου τὸν βλέπω ἀκόμα μπροστά μου τὴν ἐποχὴ πού, ὅστερ' ἀπὸ μακρὰ σταδιοδρομία στὸ ἐξωτερικὸ, ἐγκαταστάθηκα στὴν Ἀθήνα, στὰ 1928. Ἦταν τότε ἓνα θαλερὸ γεροντάκι πὸν σύγραφε σχεδὸν κάθε μέρα στὸ γραφεῖο τῆς «Ἐστίας», ὅπου ὁ Ἀχιλλέας καὶ ὁ Κύρος Κύρον εἶχαν διαδεχθεῖ τὸν πατέρα τους Ἄδωνι, ἰδρυτὴ τῆς «Ἐστίας» καὶ παπποῦ τοῦ συνώνυμου σημερινοῦ ἐκδότῃ τῆς Ἐφημερίδας (πὸν ἔτυχε νὰ τὸν βοηθήσω νὰ βγεῖ στὸν κόσμον). Μὲ τοὺς διαδόχους τοῦ Ἄδωνι, προστατευμένους ἀπὸ τὴ μαρμάρινη προτομὴ τοῦ Πατέρα, εἶμαστε ἀπὸ μικρὰ παιδιὰ φίλοι καὶ συμμαθητές. Οἱ γονεῖς μας ἀχώριστοι.

Ἐκεῖ στὰ ἀπέριττα καὶ σκονισμένα γραφεῖα τῆς «Ἐστίας», στὴν ὁδὸ Ἀνθίμου Γαζῆ, ὅπου εἶχα καὶ τὴν τύχη νὰ συναντῶ συχνὰ τὸν Νιρβάνα, ἐκεῖ ἀντίκριζα καὶ τὸν Καμπούρογλου, τιμημένο ἀκαδημαϊκὸ γιὰ τὶς μεγάλες ἱστορικές καὶ γενικότερα πνευματικὲς προσφορὲς του. Ἦταν πάντα βιαστικὸς, ἀπασχολημένος μὲ κάποιο πρόβλημα τῆς ἐποχῆς ἢ τῆς ἡμέρας καὶ ἢ «Ἐστία», πὸν δημοσίευε τακτικὰ τὰ ἱστορικὰ χρονολογήματα τοῦ «Ἀναδρομάρη», ἦταν γι' αὐτὸν κάποιο περαστικὸ στέκι.

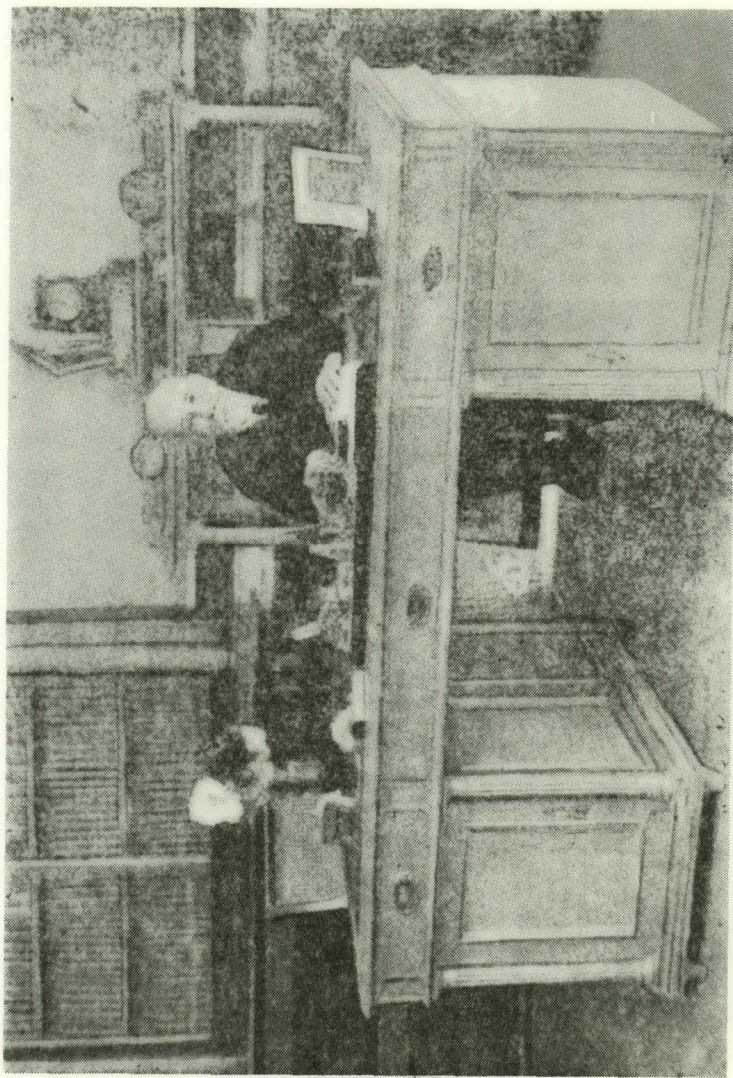
Σήμερα καὶ ὅστερ' ἀπὸ 50 χρόνια ξεχώρισα τυχαῖα ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκη μου ἓνα λησμονημένο, δερματοδεμένο βιβλιαράκι πὸν ποιὸς ξέρει πῶς βρέθηκε ἐκεῖ. Δημητρίου Γ. Καμπούρογλου «Ἀπομνημονεύματα μιᾶς μακρᾶς ζωῆς» (1852 - 1932). Πρῶτος τόμος, Ἐκδοσὴ Δημητράκου, 1934, πὸν ἀφιερώνεται «Εἰς τὸν Υἱόν μου Γρηγόριον».

Εἰκ. 1. Δημήτριος Καμπούρογλου.

Ειγ. 2. Μπροστά στη βιβλιοθήκη του.

Εικ. 3. 'Ο Καμπούρογλου Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας.

Εικ. 4. 'Από τις τελευταίες φωτογραφίες του.

Αὐτὰ τὰ ἀπομνημονεύματα δὲν τὰ βρῆκα ν' ἀναγράφονται στὸν κατάλογο τῶν ἔργων του, οὔτε ὅπως πληροφορήθηκα ὑπάρχει συνέχεια. Εἶναι τόσο χαρκτηριστικά γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ἀλλὰ καὶ χαριτωμένα μὲ πολλά γλωσσικά καὶ ἱστορικά ἐνδιαφέροντα, ὥστε μὲ ὑποχρέωσε ὁ πειρασμὸς νὰ θυμίσω ἐδῶ μερικά ἀποσπάσματα πὸν ἀξίζει νὰ πληροφορηθοῦν οἱ νεότεροι.

«Χρησιμοποιοῦ τώρα μόνο τὸ ἓνα μου χέρι δι' ἀκουμπιστήρι (δημοτικιστῆς δὲν τολμᾷ ἀκόμα τὸ «για») καὶ μὲ τὸ ἄλλο κρατῶ τὴν πέννα μου, πὸν ἐνεδρεύει κάτω ἀπὸ τὸ ἄσπρο χαρτί, τὸ ὁποῖον δὲν λέει τίποτε, ἀλλὰ τὰ λέει ὅλα».

ἜΟ σκύλος τῆς γειτόνισσας, τὸ μωρὸ τῆς κάτω νοικάρισσας, ὁ κόκκορας τοῦ ἀντικρυνοῦ ψωμᾶ καὶ ὁ γαῖδαρος τοῦ περαστικοῦ μανάβη, μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ προσηλωθῶ εἰς τὸ παρελθόν μου καὶ νὰ συμμαζέψω τὰ χρόνια πὸν ἐσκόρπισαν διὰ νὰ ξαναζήσω πάλι μέσα σ' αὐτά». Καὶ ἀναρωτιέται «ἂν πρέπει νὰ λιβανίσει λατρεῖες πὸν κατελύθησαν καὶ ν' ἀκολουθήσει παραδόσεις πὸν ἐγκατελείφθησαν, νὰ ἀνεγείρει μνημεῖα πὸν κατέπεσαν, νὰ ξαναχτίσει μέγαρα πὸν ἐρειπώθησαν, νὰ διαφημίσει θριάμβους πὸν ἐγελοιοποιήθησαν...» καὶ συνεχίζει μὲ χιοῦμορ τὶς ἀπογοητεύσεις του.

Ἐστόσο, ἀναφέρει τὸν Κοραή, πὸν σὲ ἔναν ἀπὸ τοὺς περίφημους προλόγους του γράφει : «Τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ γράψῃ τις τὸν ἴδιον βίον, ἀλλ' οἱ σοφισταὶ μόνον καὶ οἱ γόητες τολμοῦν νὰ προσφέρωσι τὸν ἴδιον ἔπαινον». Καὶ τηρεῖ ὁ Καμπούρογλος μὲ τὴν ἀπέριττη γλώσσα του μακριὰ ἀπὸ κάθε αὐτοπροβολή, τὸν ὄρο τοῦ Κοραῆ, καταλήγοντας σ' αὐτὴ τὴ χαριτωμένη ἀλλὰ καὶ βαθυστόχαστη παράγραφο :

«Καὶ τώρα πὸν πρόκειται ν' ἀφήσω τὰς θεωρίας καὶ νὰ εἰσέλθω εἰς τὰ πράγματα, βλέπω εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ τοιούτου Πρακτικοῦ Λυκείου μου νὰ στρογγυλοκάθεται μιὰ γρηά, σὰν νὰ μὲ περιέμενε, καὶ νὰ μὲ παρατηρῆ μὲ φλογερὰ καὶ καταπράσινα μάτια καὶ μ' ἓνα εἰρωνικὸ πικρὸ χαμόγελο : Εἶναι ἡ Λήθη».

Ἐδῶ ὅμως ὁ Καμπούρογλος φοβᾶμαι ὅτι φοβᾶται, ἀλλὰ καὶ ἀστειεύεται! Καὶ πρὶν τελειώσει ὁ πρόλογός του ὁμολογεῖ καὶ συμβουλεύει : «Ἀπὸ τὸ πρῶτον τρικλὸν βῆμα τῆς βρεφικῆς του ἡλικίας, ἕως τὸ πρῶτον πάλιν πὸν τρικλίζει καὶ αὐτό, τῆς γεροντικῆς του ... ἡλικίας ἃς προσέχη τοῦλάχιστον ὁ ἐδλογημένος ἐμπρός του, ἃς παρατηρῆ κάποτε καὶ ποιὸς τὸν ἀκολουθεῖ, ἃς κοιτάξῃ κάτω, μήπως ἡ τύχη τοῦ στείλῃ κανένα εὔρημα κατ' ἐπάνω του, μήπως ἡ ἀτυχία τοῦ ρίψῃ κανένα κανάτι, καὶ ἃς προχωρῆ, ὅπως ἤμπορεῖ, εἰς τὴν τροχίαν πὸν τοῦ ἐχάραζεν ἡ ἀτομικὴ του προσπάθεια, ἢ καὶ ἡ προγονικὴ του κληρονομικότης».

Παντοῦ, ὅπως φαίνεται, προβάλλει χωνεμένη ἢ σοφία τῆς ζωῆς, αὐτογνωσία καὶ τὸ ἀπαραίτητο χιοῦμορ τοῦ σοφοῦ ἀνθρώπου.

Τὰ ἀπομνημονεύματα ἀπασχολοῦν μόνο 90 σελίδες ἀπὸ τὶς 135 τοῦ βιβλίου. Θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ ἦταν διπλάσιες καὶ πολλαπλάσιες. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ὑπάρχει συνέχεια. Ἀκολουθεῖ, ὥστόσο, ἓνα παράρτημα, ποὺ ὑπογράφει ὁ Λεωνίδας Παλάσκας, Πλωτάρχης τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ καὶ συνοδὸς τοῦ ᾽Οθωνα μετὰ τὴν ἐκθρόνισή του.

Θὰ περιοριστῶ, ἐδῶ στὶς προσωπικὲς ἀναμνήσεις τοῦ Καμπούρογλου ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὴν νηπιακὴ ἡλικία.

«Μιὰ μέρα—ἤμουν πολὺ μικρὸς τότε—ἐνῶ ἐπερνούσαμεν ἀπὸ τὴν ὁδὸν ᾽Αδριανοῦ μὲ τὴν μητέρα μου—τῆς ὁποίας ἀποτελοῦσα τὸ ἀδιάσπαστον παράρτημα εἰς κάθε ἀπὸ τὸ σπίτι μας ἔξοδον—μοῦ ἔδειξεν ἓνα ἀρκετὰ μεγάλο καὶ ἀρκετὰ παλῆ σπίτι καὶ μοῦ εἶπε :

— Σ' αὐτὸ τὸ σπίτι ἐστεφανώθηκα μὲ τὸν πατέρα σου».

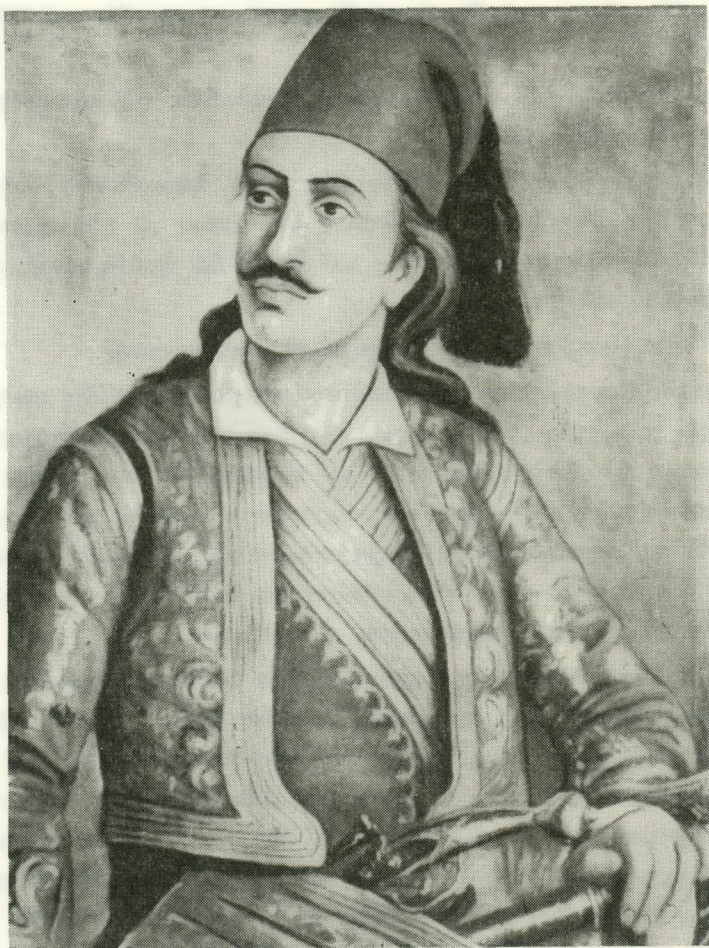
Ἐο νεαρὸς Καμπούρογλος εἶχε φαίνεται καταλάβει, παρ' ὅλη τὴν ἡλικία του, τὸ ζηλότυπο χαρακτῆρα τῆς μητέρας του καὶ τὶς σχετικὲς ἀφορμὲς ποὺ τῆς ἔδινε ὁ πατέρας του. Γράφει δηλαδὴ σὲ μιὰ περικοπὴ—ὅταν ἡ μητέρα του περιμενε τὸ δεῦτερο παιδί της—(ἀπὸ τὴν κνοφορίαν τῆς μητρός μου, ἐπανξάνουσαν τὸ ἐδέξαπτον καὶ παραπονιάρικον τοῦ χαρακτῆρος της, ἀλλὰ καὶ κάποιαν φυσικὴν ζηλοτυπίαν της, διὰ τὸν τόσον εὐπρόσδεκτον καὶ ἀγαπητὸν εἰς τὰς Κυρίας, καὶ ἐν πλήρει κοινωνικῇ δράσει εὐρισκόμενον, πατέρα μου»).

Πρὶν προχωρήσουμε πρέπει πρῶτα νὰ θυμίσω πὼς ὁ Δημήτριος Καμπούρογλος γεννήθηκε στὰ 1852 καὶ ἔζησε 90 χρόνια, ὡς τὰ 1942. Ὁ πατέρας του Γρηγόριος ἦταν δημοσιογράφος, ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ «Ἐδτέρη» καὶ τῆς πολιτικῆς ἐφημερίδας («Ἐβδομάς»). Ἡ μητέρα του Μαργιάννα ἦταν κόρη τοῦ Δημογέροντα ᾽Αγγελου Σωτηριανοῦ ᾽Αλέξανδρου, ποὺ τὸν ὀνόμαζαν «Γέροντα» (καὶ φαίνεται ὅτι στὴν οἰκογενειακὴ συνέχεια ἐπικράτησε αὐτὸ τὸ ἐπίθετο) καὶ ἀδελφὴ τῆς Πηγίτσας Μιχαὴλ Καλιφρονᾶ, ποὺ ἦταν γνωστὴ δέσποινα στὴν τότε ᾽Αθηναϊκὴ κοινωνία. Ἡ Μαργιάννα ἦταν μορφωμένη καὶ ἐξέδιδε τὰ («᾽Αθηναϊκὰ παραμύθια καὶ παροιμίαι»). Νοννὸς τοῦ Καμπούρογλου ἦταν ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ἥρωας τῶν μαχῶν τῶν ᾽Αθηνῶν, Ἀδλάρχης τοῦ ᾽Οθωνα, ποὺ τὸν ἀκολούθησε καὶ στὴν ἐξορία.

Ὁ Καμπούρογλος γεννήθηκε στὸ σπίτι τοῦ Ρήγα Παλαμῆδη καὶ στὸ δωμάτιο ὅπου πέθανε ὁ Πετρόμπεης, καὶ τὴν ὥρα ἀκριβῶς ὅπου ἔπεφτε ἡ Μεγάλη

«Κολώνα» τοῦ Ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, καὶ ἀφοῦ πέθανε σὲ νηπιακὴ ἡλικία μιὰ νεότερη ἀδελφὴ του, ἔμεινε μοναχοπαίδι.

Ἐνδιαφέρον γὰ ἀναφερθεῖ εἶναι ὅτι τὸ ὄνειρο τοῦ πατέρα του ἦταν ἡ ἴδρυση τοῦ («Ἐθνικοῦ Θεάτρου») καὶ τῆς «Σχολῆς ἠθοποιῶν». «Συνεργαζόνταν δὲ ἤδη

Εἰκ. 5. Ὁ παπούς.

πρὸς τοῦτο μὲ τὸν περίφημον καὶ καλλιτεχνικώτατον Γάλλον ἀρχιτέκτονα Μπουλανζέ), ποὺ ἔχτισε τὸ Θέατρο τῆς ὁδοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου στὰ 1901.

Χαριτωμένη εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ Παπᾶ Τρίμη, ὅταν ἡ οἰκογένεια ἔμεινε στὴν ὁδὸ Ζήνωνος σ' ἓνα σπιτάκι του :

«Ήταν κοντακιανός και λιγνός, φαρογένης και ἀραιογένης, μελαχρινός και ἀγαθότατος ἄνθρωπος. Ἐγὼ ὅμως τὸν εἶχα, ἂν και παπᾶ, στοῦ Διαβόλου τὸ κατάστιχο. Ὁ λόγος δὲ ἦταν, ὅτι μιὰ μέρα ἐκρατοῦσα σφικτὰ εἰς τὸ χέρι μου

Εἰκ. 6. Ὁ πατέρας Γρηγόριος Καμπούρογλους.

ἓνα μεγάλο συριανὸ λουκοῦμι, και μοῦ εἶπεν ὁ παπᾶς : «Πῶς τὸ κρατεῖς ἔτσι; θὰ κολλήσης δλόκληρος», και μοῦ τὸ πῆρε και τῶφαγε»!

Γιὰ νὰ τιμωρήσει τὸν ἄτακτο ἢ μητέρα του, τοῦ ἔδесе τὸ πόδι του στὸ κρεββάτι με μιὰ μακριὰ κλωστή γιὰ νὰ κινεῖται ἐλεύθερα στὸ δωμάτιο μέσα. Ὑστερ' ἀπὸ

λίγο όμως ή μητέρα μετανοημένη, έκοψε τήν κλωστή και έκλαιγαν και οί δύο μαζί. «Αυτή, γιατί να με λυπήση και γώ γιατί να λυπηθώ πού με λύπησε».

Ένα δείγμα τής προόδου στα μαθήματά του μάς δίνει ο Καμπούρογλους με ένα γραμματάκι πού έγραψε στη μητέρα του :

Φιλιτάτη μου μήτηρ
 Δεν εἰξέβρεται πόσον σὰς
 ἀγαπῶ σάν τὰ μάτια μου
 σάν τήν καρδιά μου σάν
 τήν ψυχὴ μου σάν τό φῶς
 καί τέλος πάντων ὅτι ἔμπο
 ρεῖται νά φανταστίται

Ὁ ἐπιθήσ Ἡόσας
 Δ. Κ.

Γιά τόν παπού του, πατέρα τής μητέρας του, ο Καμπούρογλους είναι πολύ υπερήφανος, γιατί ο Άγγελος Σωτηριανού Ἀλεξάνδρου Γέροντας είχε εκλεγεί από τὰ 1821 Δημογέροντας τῶν Ἀθηνῶν, μαζί με τόν Προκόπιον και τόν Παλαιολόγον Βενιζέλον.

Συγκινητική και ενδιαφέρουσα είναι ή περιγραφή τοῦ θανάτου τοῦ παππού στίς 15 Ἰουνίου 1862.

«Ήταν κατάκοιτος από τὰ βάσανα τοῦ ἀγῶνος. Χθές ἀκόμη παρακάλεσε τούς δικούς του να τοῦ τραβήξουν τὸ κρεβάτι του κατά τὸ παράθυρον τής ἀύλης διὰ να βλέπη τὸν κῆπον τοῦ σπιτιοῦ». Ἐκεῖ εἶχε φντέψει μιὰ καρδιά, πού ὅταν τήν εἶδε εἶπε : «Ἡ καρδιά μου θέργωσε... και ἐγὼ ...πεθαίνω...».

Δὲν ξαναμίλησε πιά, και μόνον με τὸ χέρι του ἔδωσε να καταλάβουν πὼς θέλει να τοῦ ἐπαναφέρουν τὸ κρεβάτι στην πρώτη του θέση.

Ἐξαφνα μιὰ ἀστραπή φωτίζει τὸ σπίτι καὶ δεύτερη καὶ τρίτη.

Ἡ τρίτη ὅμως αὐτή, ἀστραπή ἦταν φλόγα. Λὲς καὶ ἀναψαν ὄλοι καὶ ὄλα. Μὲ τὴν ἀστραπὴν αὐτὴ ἐτραντάχθη ὄλο τὸ σπίτι, γιὰτὶ ἓνας φοβερός κρότος, κομματιαστὸς καὶ ἄγριος ἦλθε μαζί της.

Εἰκ. 7. Ἡ μητέρα του.

Ὁ κεραννὸς ἔπεσε στὴν ἀλλή τοῦ σπιτιοῦ.

Καὶ τρομαγμένον ἓνα παιδάκι ἔρχεται τρεχάτο καὶ φωνάζει :

— Τὸ ἀστροπελέκι ἔκαψε τὴν καρδιά τοῦ παπποῦ! . . .

Ἡ κηδεὶα ἔγινε μεγαλοπρεπῆς στὴ Μητρόπολη, πὸν ὁ θεμέλιος λίθος της εἶχε τεθεῖ στίς 25 Δεκεμβρίου 1834 καὶ τὰ ἐγκαίνια ἔγιναν στίς 21 Μαΐου 1862.

* * *

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δίδαξαν τὴν καθαριότητα πὸν ἦταν ἄλλωστε καὶ ἀπαραίτητη μέσα στὴ σκόνη καὶ τὴ λάσπη πὸν εἶχαν ν' ἀντιμετωπίζουν.

Ὁ Καμπούρογλους μᾶς πληροφορεῖ ὅμως πὼς στὴν Ἀθήνα ὑπῆρχαν τρία λουτρά, κέντρα δηλαδή μὲ κοινὲς δεξαμενὲς ἢ καὶ μερικὸς ἀτομικὸς λουτήρες. Τὰ λουτρά αὐτὰ ἦταν τοῦ Σταροπάζαρου, τῶν Ἀέρηδων καὶ τὸ λουτρὸ τοῦ Ροδακιοῦ. Τὰ δύο πρῶτα τὰ χρησιμοποιοῦσαν ἀποκλειστικὰ οἱ Τοῦρκοι καὶ φαίνεται ὅτι καὶ τὰ τρία ἦταν Ρωμαϊκῶν χρόνων βαλανεῖα (λουτρά).

«Εἰς τὸ λουτρὸν αὐτὸ τοῦ Ροδακιοῦ, κατὰ τὴν μικρὰν μου ἡλικίαν, ἡ μητέρα μου μὲ ἔπαιρνε μαζί της τὸ Σάββατο, διὰ συστηματικὸν λούσιμον —μποροῦσε νᾶβγῃ κανενὸς καὶ ἡ πέτσα του ἀπὸ τὸ τρίψιμον— εἰς τὸ προαιώνιον αὐτὸ χαμάμι τοῦ Ροδακίου».

«Τὸ λουτρὸν αὐτὸ ἔκειτο πρὸς τὴν γωνίαν τῆς ὁδοῦ Φιλοθέης καὶ Νικοδήμων, συνορευθὼν πρὸς Ἀνατολὰς μὲ τὴν μικρὰν καὶ ποιητικὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, τῆς προστάτιδος τῶν ἐργαζομένων κοριτσιῶν, τῆς γνωστῆς ὡς Ἐιρηνούλας»).

«Ἡ θύρα, τοῦ κυρίως λουτροῦ, ἦτο μεγάλη, ξυλίνη, παμπалаία, μὲ μεγάλα σιδεροκέφαλα καρφιά καὶ μὲ πελώριον χαλκῶν. Μία μαρμαρίνη βαθμὶς ὑπῆρχε, καὶ εὐθὺς μετ' αὐτὴν ἦτον ἡ αἴθουσα τοῦ λουτροῦ, ἡ ὁποία, μαρμαρόστρωτος καὶ εἰς μέρη τινὰ ψηφιδωτή, ἀπέστιλβεν ὅλη ἀπὸ καθαριότητα».

«Ἡ ἐξυγίανσις ὅμως καὶ ἡ βαφή τῆς κόμης ἐγένετο εἰς ἰδιαίτερον διαμέρισμα τῆς αἰθούσης ὑπὸ εἰδικῆς λουτράρισσας. Ὁ κινᾶς, τὸ δαφνόλαδον καὶ τὸ καβουρδισμένον καὶ λεπτοκοσκινισμένον καναβοῦρι, ἦσαν οἱ κύριοι συντελεσταὶ τῶν εὐδωδῶν αὐτῶν κνμάτων τῆς αἰθούσης. . . Ἐὰν θὰ ἐτύχαινε νὰ ἀκουσθῇ κάποτε τὸ ἀπόβραδον ἐκεῖ μέσα, ἀπὸ ἄγνωστον προέλευσιν, καὶ κανένα βαθὺ τρέμουλον μαντολίνου, βεβαίως θὰ ἐνόμιζε κανεὶς τότε, ὅτι ὀλοζώντανος ἠρπάγη καὶ μετήχθη εἰς μαγικὸς τοῦ ἀλύτου μυστηρίου θαλάμου».

«Ὅταν δὲ αἱ μέλλονσαι νὰ λουστοῦν φοροῦσαν τὰ μπουρνούζια των ἢ καὶ ἀπλᾶ συνδόνια καὶ τὰ τσόκαρά των, ἐξήρχοντο δὲ μία-μία ἀπὸ τὸ διαμέρισμά των, ὅπου εἶχαν ἀφήσει πᾶσαν τοῦ σώματός των ἐπένδυσιν, ἦσαν ὁμολογουμένως θέαμα διασκεδαστικώτερον, μετέχον κάπως καὶ ἀποκρηάτικης ἐμφανίσεως».

«Γυναῖκες τοῦ λαοῦ δὲν ἤρχοντο εἰς τὸ λουτρὸν αὐτό. Ἄς εἶναι καλὰ ἡ σκάφη τοῦ πλυσταριοῦ».

Καὶ συνεχίζει ὁ Καμπούρογλους τὴν περιγραφὴν του.

«Κατὰ τὰς λουτροσυγκεντρώσεις τῶν Σαββάτων ἠκούοντο καὶ μετεδίδοντο τὰ σύγχρονα ἢ μὴ ἀνέκδοτα καὶ ἐπεισόδια, κατὰ παράδοσιν ἐφεξῆς διαιωνιζόμενα».

«Κάπου κάπου ἠκούετο καὶ κάποια σκανδαλώδης ἀφήγησις. Ἐνθυμοῦμαι ἓνα Σάββατον κατὰ τὸ ἔτος 1860 πού μὲ πῆγαν εἰς τὸ λουτρὸν αὐτό. Ἀρκετὸς

ἀριθμὸς γνωστῶν κυριῶν μὲ ὑπεδέχθη. Μετὰ τὸ βασανιστήριον τοῦ σαπουνίσματος τῆς κεφαλῆς, εἰς τὸ τέλος τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ μὲ ἔντυσαν, καὶ περιεργαζόμενον τὸ συντριβάνι. Σὲ λίγο ἀκούω φωνές καὶ γέλια. Κάποια κουσκουσουρα καὶ ἀθυρόστομος διηγεῖτο, ποιὸς ἤξεύρει τί σκάνδαλον, εἰς ὄμιλον πεντέξη κυριῶν, ποὺ τὴν εἶχαν περικυκλώσει).

«Ἡ μητέρα μου διηγεῖτο εἰς ἐμὲ εἰς μεταγενεστέροισ χρόνοις, ὅτι τρία ἦσαν τὰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἰδίως, πανηγυρικὰ λουσίματα: τὸ πρῶτον τῆς κόρης, ποὺ ἀπὸ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν εἰσήρχετο εἰς τὴν ἡβην, τὸ δεύτερον τῆς μελλονύμφου, καὶ τὸ τρίτον, τὸ εἶθός μετὰ τὸν γάμον. Καὶ φαντάζεται κανεὶς τὰ πειράγματα πρὸς τὴν νέονυμφον, ὅπως καὶ τὰς τυπικὰς εὐχὰς καὶ διαφοροὺς ἀπὸ τὰς ἐκφερομένας κατὰ τὰς ἄλλας δύο ἐμφανίσεις).

«Ἀλλὰ καὶ ὁ μέλλον γαμβρὸς ὠδηγεῖτο πανηγυρικῶς εἰς τὸ λουτρὸν τὴν παραμονὴν ἢ τὴν προ-παραμονὴν τοῦ γάμου του).

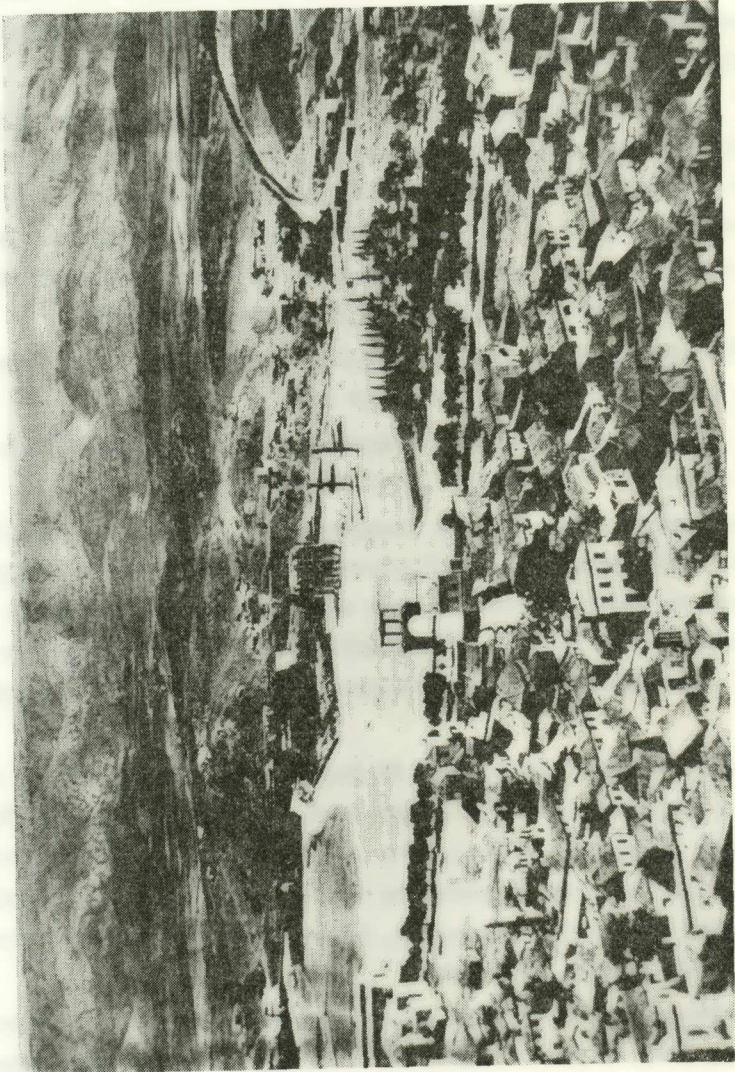
«Τὸ ἀξιοσημείωτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι ἐνῶ αὐτὸς συνοδεύετο ἀπὸ νέους φίλους του, ἡ κόρη εἶχεν ἐπιτελεῖον ἀπὸ γρηές).

«Διατί τοῦτο; Μίαν ἐξήγησιν πονηρενόμεθα: Μεταξὺ τῶν γηραιῶν ἀκολούθων τῆς μελλονύμφου ἦτο καὶ ἡ φυσικῶς ἐντεταλμένη νὰ ἐπισκοπήσῃ τὰς γραμμὰς καὶ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος τῆς μελλονύμφου. Ἄν λοιπὸν μεταξὺ τῶν γυναικῶν τῆς συνοδείας ἦτο καὶ περικαλλῆς κόρη ἀμαρζώνουσα μὲ τὴν εὐμορφίαν της τὰ τυχὸν προσόντα τῆς μελλονύμφου; Πολλὰ γίνονται ὡς τὴν τελευταίαν στιγμὴν).

«Ὁ ἀναγινώσκων τὰ ἀνωτέρω θὰ ἀνομολογήσῃ βεβαίως ὅτι μία ἀπὸ τὰς ἀμαρτίας—ἡ μεγαλυντέρα—τοῦ λαμπροῦ κατὰ τὰ ἄλλα καὶ ρέκτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ (1889 κ.έ.) ἦτο τὸ ὅτι ἐκρόμησεν ἐδῶ τὰ πάντα, πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ μεγάρου τῆς Μητροπόλεως καὶ τοῦ Συνοδικοῦ, ὡσὰν νὰ μὴ ὑπῆρχον καὶ ἡ Μοῆ τῶν Ἁγίων Ἀσωμάτων, ὑποδειχθεῖσα πρὸς τοῦτο μάλιστα, ἀλλὰ καὶ τὸ γειτονικὸν Μετόχι Πεντέλης).

«Τί ἐκρημίσθη τότε καὶ κατὰ πόσον παρεβλάβη ἡ ἱστορία τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγιογραφικὴ ἐν γένει ἱστορία, δὲν εἶναι θέμα τῶν Ἀπομνημονευμάτων).

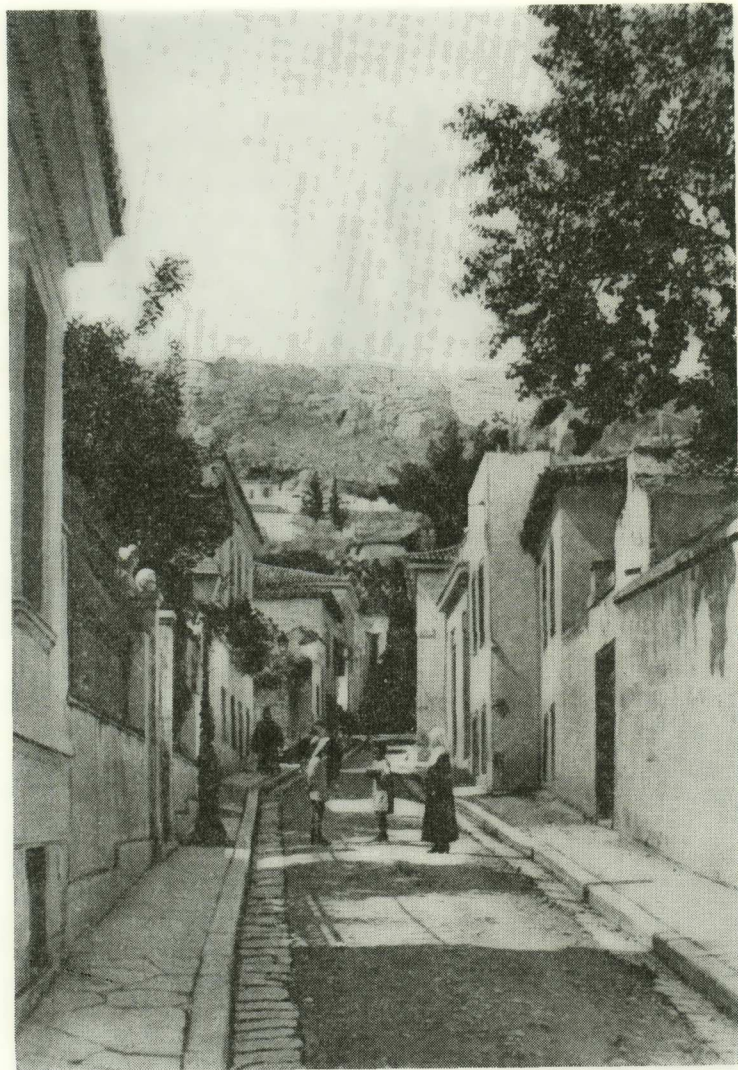
«Διάφοροι περιηγηταὶ ἐσημείωσαν τινὰ καὶ περὶ τῶν λουτρῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ φίλος καὶ συνταξειδιωτὴς ὁμοῦ τοῦ Βύρωνος Ὁ μ π χ α ο υ ζ ἔχει, καθόσον γνωρίζω, τὴν λεπτομερεστέραν καὶ ἀκριβῆ περιγραφὴν τοῦ λουτροῦ τοῦ Ροδακιοῦ αὐτοῦ, συνοδεύων ταύτην καὶ μὲ σχεδιάγραμμα λεπτομερὲς τῶν διαμερισμάτων του ἰδίως).

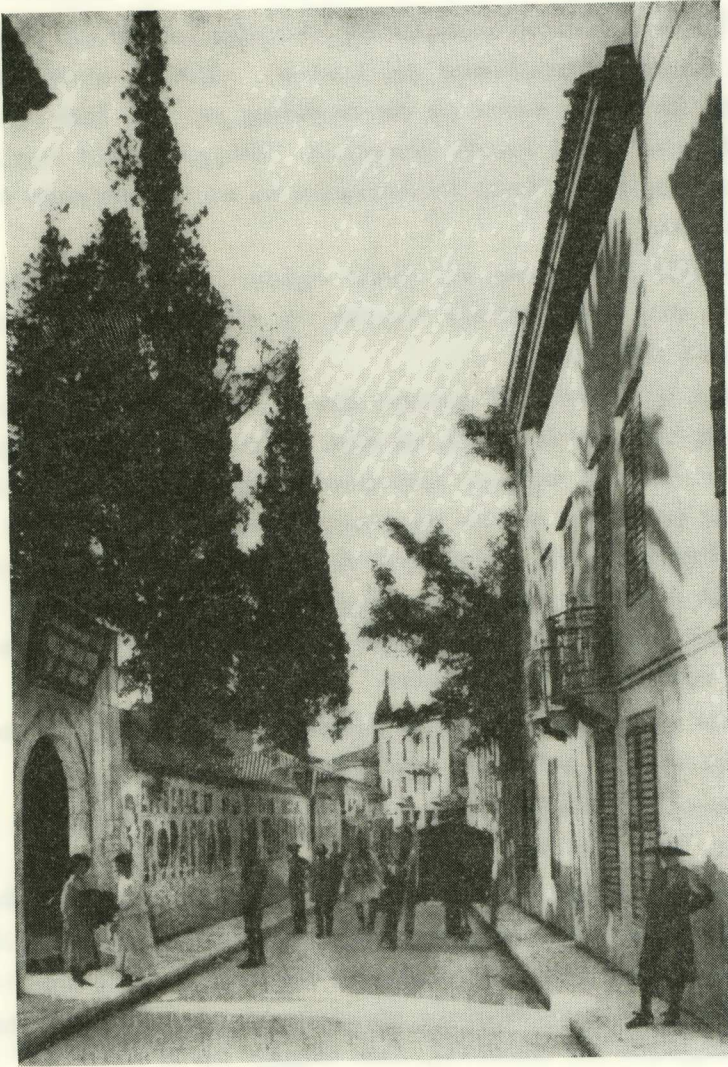
Είς. 8. Θέα ἀπὸ τὴν Πλάκα μετὰ τὴν Πύλιν τοῦ Ἀδριανοῦ.

Εικ. 9. Ἡ ὁδὸς Θουκυδίδου.

Εικ. 10. Ἡ ὁδὸς Θησέως.

Εικ. 11. Ἡ ὁδὸς Νικοδήμου.

Γράφει δὲ τὰ ἐξῆς :

«Ὅλαι αἱ γυναῖκες λούονται τοῦλάχιστον μίαν φορὰν τὸν μῆνα, ἀλλὰ μερικαὶ καὶ πολὺ συχνότερα. Οἱ ἄνδρες γενικῶς μίαν φορὰν τὴν ἑβδομάδα».

«Τὸ λουτρὸν εἶναι τὸ καφενεῖον τῆς Ἀνατολῆς, καὶ διὰ τὰς γυναῖκας εἶναι ἡ σκηρὴ διαφόρων διασκεδάσεων καὶ τελετῶν... Πάντως αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ γυμναστικὴ ἀντιτίθεται ἄπως εἰς τὰς ἀντιλήψεις μας περὶ λεπτότητος καὶ δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀπὸ λογικὰς ἀντιρροήσεις. Ὑπάρχουν πολλὰ διηγήματα, καὶ ἀρχαῖα καὶ νέα, ἀπὸ τὰ ὅποια δὲν ἀποκομίζει τις καμμίαν ἐκτίμησιν διὰ τὸ ἔθιμον αὐτό (!!)».

«Ἡ ὁδὸς Μνησικλέους, τὴν ὁποίαν εὗρίσκει κανεὶς ὡς πάροδον τῆς ὁδοῦ Πανδρόσου, πὸν ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν πλατεῖαν τῆς Μητροπόλεως, εἶναι πολυσύνθετος, ἀλλὰ καὶ περιώνυμος».

«Ἀπὸ ἐκεῖ δηλαδὴ, πὸν ἀριστερὰ εἶναι τὸ πατρικὸ σπῆτι τοῦ Κωνσταντίνου Φρειδερίκου, Ἀθηναίου ἐκ μητρὸς, καὶ δεξιὰ τὸ πανάρχαιον πηγαδάκι τῆς τζατζα-Σύρμωσ, τὸ ὁποῖον οἱ περιφρημοὶ νεωτερισταὶ τὸ ἐβούλωσαν χωρὶς κανένα λόγον. Σημειώσατε ὅτι τὸ νερό του ἦτο τρεχοῦμενον, προερχόμενον ἀπὸ πηγὴν τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, ἂν μὴ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Κλεψύδραν. Ἀπὸ τὸ σημεῖον λοιπὸν αὐτὸ ἀρχίζει ἡ ὁδὸς Μνησικλέους νὰ παίρῃ ἀποτόμωσ τὸν ἀνήφορον μὲ ἓνα σωρὸ σκαλάκια, τὰ ὅποια μὲ ὄλην τὴν νεωτέραν συμπλήρωσιν καὶ ἐπισκευήν, κατ' ἀνάγκην ἔχον τὴν παλαιάν των διεύθυνσιν».

«Εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτερον σοκκάκι τοῦ Ριζοκάστρου, τὸ ὁποῖον ἔχει περισσότερα σκαλάκια καὶ πέτρες, παρὰ χῶμα».

«Εἶπαμε, ὅτι δὲν ἦτο μόνον πολυσύνθετος ὁ δρομίσκος αὐτός, ἀλλὰ καὶ περιώνυμος. Ἴδου δὲ τὸ διατί :

Αὐτὸς μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν θέσιν πὸν ἦτον ἡ ἐκκλησία τοῦ Βυζαντινοῦ δρογγαρίου Ἰωάννου τοῦ Μαγγούτη, τῆς ὁποίας τὰ ἐγκαίνια ἔγιναν ἐπισήμωσ, ὅπως ἀπαθανατίζον σωζόμενα ἐπιγραφαί, τὴν 4 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 871. Αὐτὸς μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ σημερινὸν ἀγιοταφίτικον, τὴν παλαιάν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων τοῦ Κολοκύνθη, ὅπου ὑπῆρχαν καὶ οἱ τάφοι τῶν Ἀθηναίων Παλαιολόγων. Αὐτὸς διὰ μιᾶς στενῆς παρόδου του, τῆς ὁδοῦ Θρασσυβούλου, μᾶς φέρει εἰς τὴν περιφρημὴ Χρυσοκαστριώτισσα, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία συνδέεται μὲ τὴν Παναγία τοῦ Παρθενῶνος καὶ μὲ τὸ καντήλι της. Αὐτὸς ὁ δρόμος διὰ τῆς παραπάνω παρόδου του, τῆς ὁδοῦ Θόλου δηλαδὴ, ἀνεβάζει εἰς τὸ Παλαιὸν Πανεπιστήμιον τοῦ Κλεάνθους, αὐτὸς τέλος, ὅταν ἀναπνεύσωμεν εἰς τὸν ἐπάνω ἀνοι-

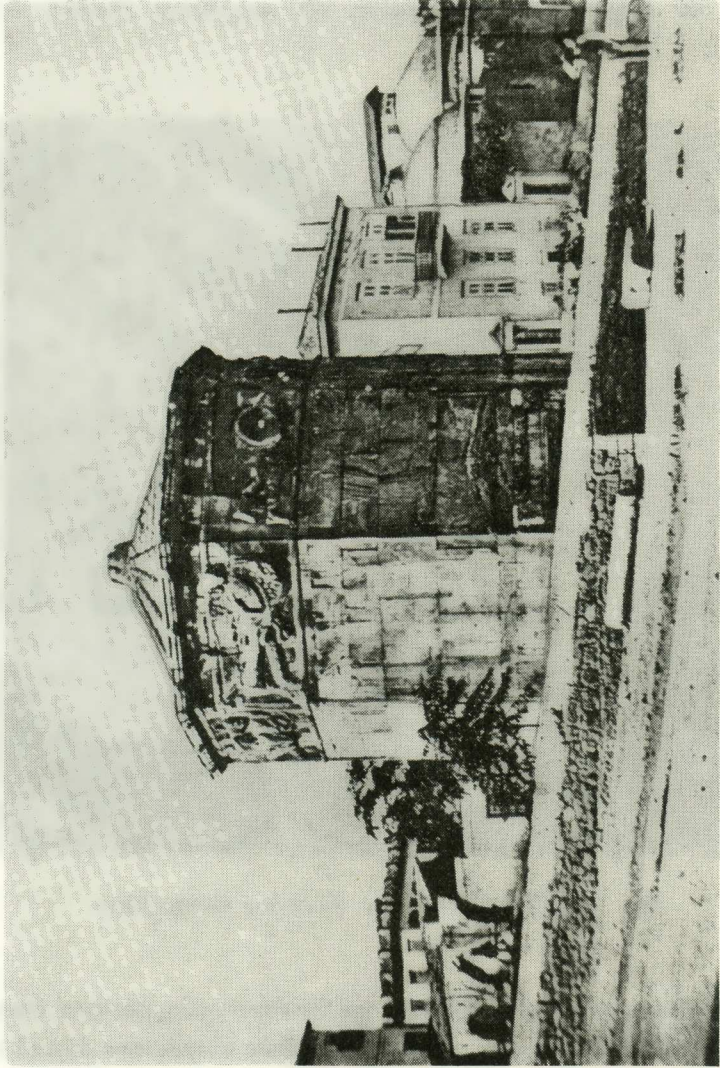
κτὸν Βορεινὸν δρόμον τῆς Ἀκροπόλεως, πὸν λέγεται ὁδὸς Διογένης, θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸ παρικόμψον, μὲ ὅλα του τὰ μεταγενέστερα μπαλώματα, ἐκκλησίδιον τοῦ Σωτήρος, εἰς τὸ προαύλιον τοῦ ὁποίου ἔθαψαν κατ' ἀρχὰς τὸ σῶμα τοῦ φονεθέντος εἰς τὸν Πύργον τῶν Προπυλαίων, τὸν περιβόητον Γουλᾶν, Ὀδυσσέως Ἀνδρίτζου».

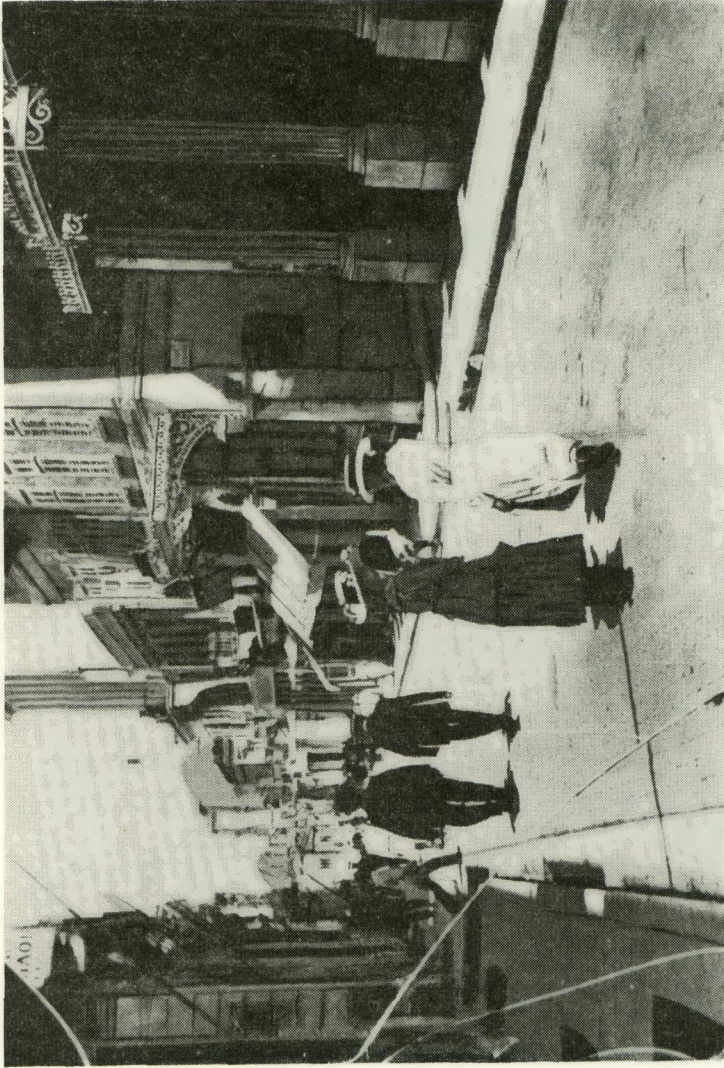
Εἰκ. 12. Ἡ οἰκία Κλεάνθου. Τὸ παλαιὸ Πανεπιστήμιον.

Ἡ ὑπερθύμηση αὐτὴ εἶναι ἐπίκαιρη καὶ ἐπειδὴ συμπληρώνεται ἡ ἀναπαλαίωση τῆς περιφημῆς «οἰκίας Κλεάνθη» στὴν Πλάκα, ὅπου στεγάστηκε ἀρχικὰ τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἡ ἀναπαλαίωση ὀφείλεται στὴν Κυβέρνηση Ἑθνικῆς Ἐνότητος 1974 καὶ συμπληρώθηκε ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον.

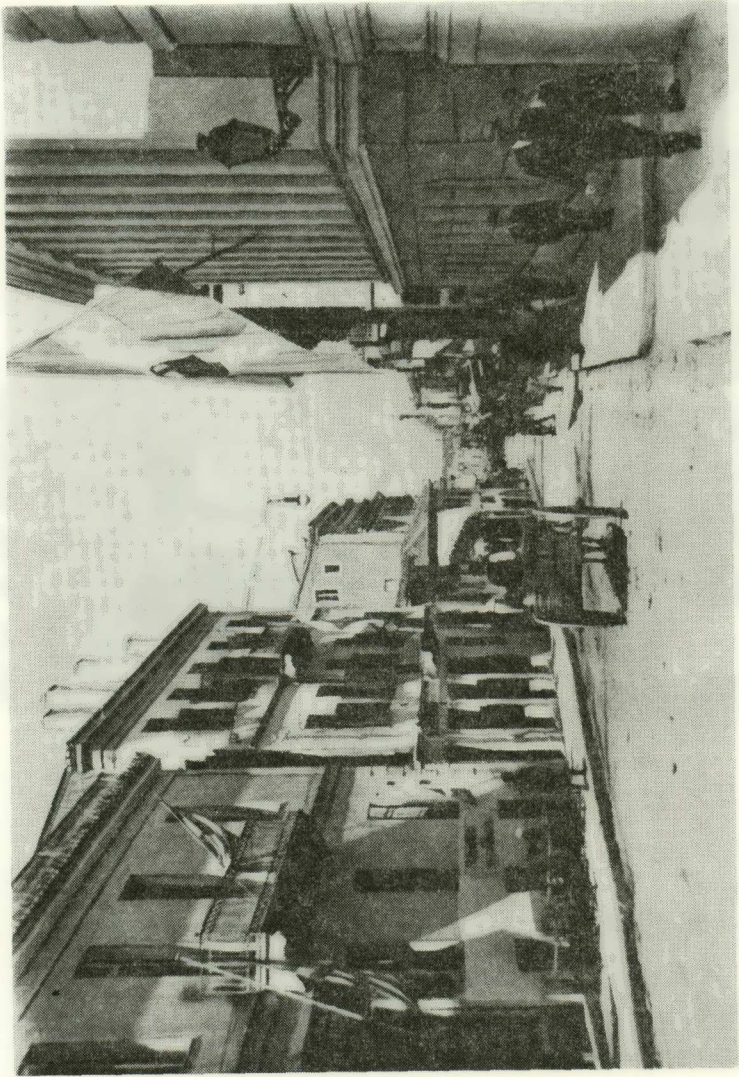
Καὶ συνεχίζει ὁ Καμπούρογλου τὴν λεπτομερειακὴ περιγραφή τῆς «Οἰκίας Κλεάνθη» πὸν θὰ τὴν παρουσιάσω σὲ ἄλλη ἐνκαιρία.

Εἰκ. 13. Οἱ Ἀεσκληθεῖς.

Ειχ. 14. 'Η οδός Μνησιαλέους.

Εικ. 15. Ἡ ὁδὸς Ἀδριανοῦ τότε.

Σήμερα προσπάθησα να σᾶς παρασύρω, με τὴν ρομαντικὴ πέννα τοῦ Καμπούρογλου καὶ τὴν μουσικὴ ὑπόκρουση τῆς ἀθάνατης Μούσας τοῦ Μωραϊτίνη, σὲ ἓναν περίπατο :

στῆς πλάκας τὶς ἀνηφοριές
 π' ἀνθίζαν οἱ κληματαριές
 καὶ τὸ σούρουπο σὰν πιάνει
 βγαῖναν οἱ θεοὶ σεργιάνι

Καὶ ἀφήνω τὸν Καμπούρογλου νὰ συμπληρώσει :

«Τώρα ἀφοῦ ἐπεσκέφθην καὶ πάλιν τὸ σπῖτι αὐτὸ τῆς νεανικῆς μου χαρᾶς, τίποτε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ δὲν εἶδα πλέον, ἀλλὰ συγχρόνως εἶδα καὶ πάρα πολλά. Εἶδα τὰς ἀναμνήσεις μου νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τοῦ σπιτιοῦ τὴν μαρμαρόσκαλα, μελαγχολικές, πολὺ μελαγχολικές, καὶ ὕστερα νὰ παίρνουν τὶς σκάλες τοῦ Ριζόκαστρου καὶ νὰ μὲ ὀδηγοῦν κάτω, διὰ νὰ φθάσω εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, στρωμένην μὲ τὸ πενθιμώτατον κατράμι της, τὸ ὁποῖον βεβαίως δὲν παρηγορεῖ τὸ γῆρας τῶν ἀνθρώπων (!!!)».

Καὶ συνεχίζει: «Τὸ κακὸν εἶναι γενικώτερον. Ἡ ἔλλειψις ἀριστοκρατισμοῦ κάμνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐγκαταλείπουν τὰ σπιτάκια τῶν ἀναμνήσεών των, καὶ ἀκόμη ἀναγκάζει καὶ ὅσους σέβονται τὰς ἀναμνήσεις αὐτὰς κατ' ἀνάγκην ν' ἀπομιμῶνται τοὺς ἄλλους».

Τὴν μελαγχολία τοῦ Καμπούρογλου συμμεριζόμεθα ἀκόμη περισσότερο καὶ ἐμεῖς πὺν παρακολοθηθήσαμε περισσότερο καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον, τὴν φθορὰ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀβελτερία.

Τί νὰ προσθέσω τώρα, γέρος καὶ ἄγὼ σὰν τὸν Καμπούρογλου τότε; Μὲ τὴν ἡλικία δημιουργοῦνται ἀνομολόγητες συγγένειες ἔτσι ὥστε οἱ παπποῦδες καὶ οἱ γιαγιάδες ὅλων τῶν ἐποχῶν γίνονται συνομήλικοι. Τὰ γεράματα κάθε ἐποχῆς συγγενεοῦν ἀναμεταξύ τους, γιατί τὰ ἐνώνει ἡ ἀποδειχτικὴ κατανόηση καὶ πρὸ πάντων τὸ χιοῦμορ, ὅταν κατορθώνει νὰ καλύπτει τὴν ἀδικαιολόγητη γκρίνια καὶ τὴν δικαιολογημένη ἀνία.